

Podracká, Dana

Cirkulácia sakrálneho v profánnom : topos mesta

In: *Myšlenkové toposy literatury v česko-slovenských souvislostech : (minulost a současnost)*. Pospíšil, Ivo (editor); Zelenková, Anna (editor). Vydání první Brno: Tribun EU, 2014, pp. 161-169

ISBN 978-80-263-0738-9

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.81560>

Access Date: 12. 03. 2025

Version: 20250223

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

CIRKULÁCIA SAKRÁLNEHO V PROFÁNNOM. TOPOS MESTA

Dana Podracká (Bratislava)

Kľúčové slová

polis, megapolis, autopolis, polyfonické polis, snové polis, odcudžené polis, apelatívne polis, pozitívna deštrukcia

Abstrakt

Štúdia načrtáva problematiku toposu mesta („polis“) v literárnom priestore. Zameriava sa na poéziu súčasných slovenských básnikov s ohľadom na predpoklad cirkulácie sakrálneho v profánnom. Charakteristickou črtou poézie mladých autorov, narodených v osemdesiatych rokoch 20. storočia, je racionalizmus, pocity sociálneho vyhnanstva a odcudzenosti, potlačenie zmyslovosti a emocionality a vytváranie systému jazykových zrkadiel v rámci textu aj metatextu, kde sa fragmenty básne odvolávajú na výtvarné artefakty, citácie, sociálne či biblické javy a formulácie a mnohé ďalšie a spoločne vytvárajú postmodernú štruktúru jazykových odkazov. Logos však nesie v sebe štruktúru cirkulácie sakrálneho v profánnom ako mriežku, ktorá pôsobí.

Key words

polis, megapolis, autopolis, polyphonic polis, dreamy polis, alienated polis, appellative polis, positive destruction

Abstract

The study represents an outline of the issue „topos of the city“ („polis“) in literary space. It focuses on the poetry of contemporary Slovak poets with regard to the circulation of the sacred in the profane. A characteristic feature of poetry written by young artists born in the 1980s is rationalism, feelings of social exile and alienation, suppression of sensuality and emo-

tion and the creation of language mirrors within the text and metatexts where fragments of poems refer to artifacts, quotes, biblical or social phenomena and the formulation and many others and together form a post-modern structure of language references. Logos, however, carries the structure of circulation of the sacred in the profane as a grid which operates.

Je mnoho stôp, ktoré po sebe zanechávame – od architektúry, zbraní, cintorínov áut či plastových smetísk – až po slovesné ume- nie, ktoré svojou harmóniou či disharmóniou cirkuluje v kozmic- kom oratóriu. Ako psychologický symbol je mesto centrom koz- mického poriadku a podobne ako do biblickej Zaslúbenej zeme možno do neho doputovať po dlhom období útrap, ktoré pred- stavujú vyšší stupeň duchovnej zrelosti a schopnosti vedome pre- kročiť brány k duchovnému centru života. Mesto predstavuje ustavičné pulzovanie, tajomstvo chaotickej a zároveň usporiadanej prítomnosti.

Topos mesta v literárnom priestore je inšpirujúci z dvoch aspek- tov: ako reflexia reálií „vonkajšieho“ mesta v zmysle „polis“ či „me- gapolis“ a ako architektúra tvarovania básnickej výpovede v súlade s existenciálnym zážitkom, ktorý vytvára vnútorné mesto, „autopolis“. Na jednej strane existujú relatívne nemenné archetypálne oblasti spirituálnej inteligencie ako chrám, hlboká studňa, výklenok, po- svätý strom, hrob, svadobná komora, záhrada, opustené miesto a ďalšie. Na strane druhej sú tu nové psycho-duchovné priestory vnútorného mesta, „autopolis“, kde sa do popredia dostáva nie vi- dené, ale poznané a zažité v existenciálnych okamihoch, kde v so- ciálnom, historickom, kultúrnom i spirituálnom priestore cirkuluje sakrálne v profánom, aby spolu smerovali k pôvodnej autorskej výpovedi. V spomínaných súvislostiach možno nadviazať na myš- lienku poľského básnika a esejistu Czesława Miłosza: „*Báseň a každé umelecké dielo, teda výtvor ľudskej mysle a ľudskej ruky, získava nadradené postavenie, je priradované k sakrum v protiklade k profanum.*“¹

---

¹ Czesław, Miłosz: *Zábrada vied*. Bratislava: Kalligram 2002, s. 333.

K tzv. „mestským básnikom“ môžeme priradiť väčšinu súčasných slovenských i českých autorov, ktorí opustili rurálne tvarovanie priestoru a krajiny a spolu s faunou i flórou sa poetologicky presídlili do ulíc mesta, aby sa stali súčasťou konfrontácie s existenciálnymi pocitmi moderného človeka, od odcudzenia po pozitívnu deštrukciu. V príspevku sa dotknem tvorby siedmich slovenských básnikov: Rudolfa Juroleka, Jany Bodnárovej, Nóry Ružičkovej, Márie Ferenčuhovej, Kataríny Kucbelovej, Michala Habaja a Evy Luky. Komparatívna štúdia českých autorov ako Fischerová, Štroblová, Žáček, Halmay, Borkovec, Šindelka a ďalší by si vyžiadala samostatnú štúdiu.

Rudolf Jurolek (1956) v najnovšej knihe básní *Polné veľy* (2013) opisuje zvukovú kakofóniu mesta, „polyfonické polis“: „*Mesto vyludzuje zmes zvukov, chaoticky, náhodne, jeden / cez druhý, a predsa vo výsledku to znie prirodzene / a znepokojujúco: život nablízku. // Koľko navzájom rušiacich sa síl a krížiacich sa pohybov / drží mesto pokoje a stále na tom istom mieste. / Môžem na chvíľu stratiť vedomie, zaspať, môžem z neho / natrvalo odísť a zabudnúť, mesto vydrží.*“ Do polyfónie patríme aj my. Aj všetko vyslovené, dokonca aj nevyslovené, všetko, čo je Logos v stave mlčania či hovorenia, vytvára platformu pre pohyb zvukov a dotvára „polyfonické polis“ v jeho vonkajších i vnútorných priestoroch. Objekty, najmä však subjekty vytvárajú ducha miesta, ducha ulice, ducha mesta, v širšom zmysle ducha kultúry. Zvuky sú prejavmi civilizovaného polis, vytvárajú pomyselnú jednotu a súdržnosť, aby sa širili svetlom aj tmou: „*Mesto sa rozsvetuje presne takou istou rýchlosťou, akou sa / začína šíriť tma: okamih, keď sa rozsvieti prvá lampa, / je nepostrebnuteľný: tma prichádza plazivo, nie z oblohy, / ktorá ešte nesie odraz jasu, ale odkiaľsi z útrobov zeme, / zo štrbín múrov, dutín stromov, pomaly, sústredene smeruje / do centier diania: do oka a potom ďalej do hlbín existencie: / k zdroju vesmíru: svetlu.*“ Ak pod tmou rozumieme aj podvedomie, pozemskosť, ľudskú nevedomosť o svojom začiatku a konci, slepotu vo vzťahu k tomu, čo je vidiace, Jurolekovo „polyfonické autopolis“ zrkadlí zároveň aj túžbu po sakrálnom zmysle pohybu.

V starohebrejskej tradícii sa medzi vedomím (svetlom) a nevedomím (tmou) uskutočňuje tzv. „prevrátenie svetiel“, cirkulácia

medzi vnútrom a vonkajškom; tento efekt nastáva aj pri práci s jazykom, a neraz je opísané aj v literatúre ako efekt „obrátenia“ (Pascal). Obe ukážky svedčia o kozmológii vnútorného mesta, ktoré má podiel na fungovaní vonkajšieho polis v ktoromkoľvek čase a na ktoromkoľvek mieste.

Jana Bodnárová (1950) v najnovšej zbierke básní *Z periferii* (2013) prezentuje viacero mestských motívov. Život mesta v reálnej podobe strieda s mestom zo sna; v jej poetike by sme mohli hovoriť o „snovom polis“. „Snové polis“ akoby bolo čističkou „reálneho polis“. V básni *Sen 14* píše: „*v tom sne som bola žobráčka, vyberajúca kontajnery. / naraž som ťabala na lane čln. bol plný čiernych / vriec. hádala som, či sú to mŕtvolky, zvyšky jedál / alebo odvrhnuté šatstvo. najprv som s člnom / s námahou kráčala po divom parku. potom cez / fabričné dvory. ešte neskôr som ten čln vliekla po / dlažbe opustenej ulice. pršalo. potom padal sneh.*“ „Snové polis“ predstavuje animu, kde sa sen stáva psychickým orgánom duše (Jung). Pomáhajú čeliť skutočnosti, ktorá sa zdá byť prítiažná a hľadá uvoľnenie. Sen sa tak stáva poslom medzi vonkajším a vnútorným „polis“. U Bodnárovej by sa o medzipriestore sna dalo hovoriť ako o tesnej hranici, kde sa opravujú „poškodené obrazy“ a usilujú sa pomocou psycho-duchovných nástrojov stať sa „nepoškodenými“. V autorkinej tvorbe figuruje aj „reálne (poškodené) polis“. V básni *Nočná momentka z Charkova* píše: „*zastavená rieka. most a noc. prečo som šla / k tej rieke? za stromy, kery, cez mŕtvy blší trh? / ležoviskám kuriev, vyhládniam pasákov. chtví / voyeuri rozopínali nobavice. fotograf s vrkočom / fotil. len aby som videla podivný záblesk? v striebre / mesiaca sa odrazil z kopúl chrámu Pokrovu / Bohorodičky. ako oko ryby zrkadlil nás za riekou / a spojil do pokoja Všetko!*“ Básneň zjednocuje hriechne a sväté, obskúrne a solárne, sakrálne a profánne do jedného celku. Pokúša sa o manifestáciu zjednotenia v zmysle Aristotelovej myšlienky: Najvyššie dobro duch spoznáva vcelku. Je to v zmysle Dostojevského paradigmy: objavovať krásu v hraničných okamihoch, keď sú Sodoma a madona v jednom srdci.

Charakteristickou črtou poézie mladých autorov, narodených v osemdesiatych rokoch 20. storočia, je racionalizmus, pocity sociálneho vyhnanstva a odcudzenosti, potlačenie zmyslovosti a emocio-

nalíty a vytváranie systému jazykových zrkadiel v rámci textu aj metatextu, kde sa fragmenty básne odvolávajú na výtvarné artefakty, citácie, sociálne či biblické javy a formulácie a mnohé ďalšie a spoločne vytvárajú postmodernú štruktúru jazykových odkazov. Antická agora ako niekdajšie ústredné miesto „polis“, ktoré slúžilo ako mestská tržnica v materiálnom aj intelektuálnom zmysle slova, sa presúva do textov a kontextov, ktoré v jazykovej sústave zrkadiel vytvárajú novodobé pocity odcudzenosti. Napríklad v básni **Nóry Ružičkovej** (1977) *Verejný park* zo zbierky *Parcelácia vzduchu* poetka uchopuje lyrický subjekt takto: „*vlečiem sa do verejného parku / kde: nenadväzujem kontakty, nezapúšťam korene / nerozvíjам načaté, nenechávam sa kŕmiť / neďakujem, nezdravím, len ticho neprerývane / dýcham, takže sa nedá s určitosťou povedať / ku ktorému z mnohých druhov vlastne prináleží*“. Otvára tak otázku „odcudzeného polis“, kde mizne zakorenenosť ako hodnota, spolupatričnosť ako miera, sociálne niveau ako forma komunikácie a zvýznamňuje sa samota ako existenciálny stav mysle, hraničný zážitok odcudzeného bytia na verejnosti. Napriek tomu vstupuje do básne sakralizovaný detail: „*kotúľajú sa slová ako kvapky vody po namastenom perí / strácam sa v spĺývavej koži cudzincá*“. Odcudzenie hľadá a nachádza priestor pre spočinutie v naplňajúcom sa „autopolis“, napriek bezprízornej otázke, ku ktorému „druhu“ vlastne lyrický subjekt prináleží.

Obdobou odcudzenia je ekologický variant zdieľaného nesúhlasu, napríklad s výrubom stromov, „apelatívne polis“ poetky **Márie Ferencuhovej** (1975), ktorá využíva slovník architektov a projektantov a básnickými prostriedkami zachraňuje zeleň mesta, pretože potrebuje dýchať, rásť a žiť. V básni *Svetelné mestá* píše: „*Labyrint studených svetiel / vyhladzuje tváre, zľavuje ich čí, / a ostrým prstom ukazuje na chorých*“. Alebo poézia **Kataríny Kucbelovej** (1979) *Malé veľké mesto*, kde dominuje konceptuálna stránka hľadania autentickej subjektivity ako konceptu na pozadí splývania dní a ľudí, času a priestoru, zlievajúcich sa v jednom dni: „*nechcem prestať / pamäťou pomenúvať / znovu / ale znovu a znovu strácam schopnosť / orientovať sa v dňoch / ktoré prechádzajú mestom / a / všetky vyzerajú ako jeden / (podľa štatistik zostávajú návštevníci v tomto meste / priemerne jeden deň)*“. Je to poetika nastavova-

nia „pamäťolamu“ mestu, poetika nastoľovania otázok zmyslu „polis“, z hlbiny však pôsobí retrográdny, mechanický pohyb, mechanická pulzácia pretechnizovaného odcudzeného „polis“, ktoré evokuje mechanické sakrum a mechanické profanum.

Nástojčivo apelatívny iným spôsobom je básnik **Michal Habaj** (1974). Jeho „polis“ je obdobou „amerikanizovaného akčného polis“, v ktorom je reálne prítomné násilie – v inverzii. Nevyužíva starohebrejské „prevrátenie svetiel“, ale „prevrátenie zrkadiel“, kde sa nepravé hodnoty musia javiť ako pravé, aby báseň začala pôsobiť. V básni *Idabo, Connecticut* Habaj opisuje strelca v uliciach mesta, ktorý strieľa preto, aby sa všetci dostali do neba: „70 hodín som plakal / Potom som vyšiel do ulíc // A strieľal som / A strieľal som // Až keď ste sa všetci / Nedostali do neba // Ale nebolelo vás to/ Ani mňa to nebolelo... Strieľal som ako zmyslov zľavený / Ako ten čo sa pomiatol / Ako ten čo našiel lásku / Ako ten ktorého poveril Bob / Vykonať spravodlivosť a milosť / Na tomto svete, *Idabo, Connecticut*... Húkačky húkali / Strény zjavjali / Keď som to schytil / Do pravého ramena / A do ľavého kolena / / A do brucha / A do hrude / Všade / Všade sa našlo miesto / Pre božie guľky / Pre božiu lásku / Pre bolesť Krista na kríži / Krista na ulici, *Idabo, Connecticut*... Kopnite si do mŕtvol / Šepkal som / A moja duša / A moja duša / Stúpala rovno hore / Rovno k nebesiam / Rovno k Bránam nebeským / Kde ste ma už čakali / Kde ste ma už čakali / Bratia a sestry, *Idabo, Connecticut* // 70 sekúnd som zomieral / Potom som vykročil do ulíc // A plakal som / A plakal som / Až keď ste sa všetci / Nedostali do neba.“ Počula som túto báseň recitovať na viacerých čítačkách a vždy nejakým spôsobom uchvátila publikum. Nedá sa vylúčiť, že vyvolávala asociácie s nórskym masovým vrahom Andersom Behringom Breivikom a jeho masakrom v roku 2011. Zdvojené refrény, ktoré sa biblicky opakujú, prispievajú k naliehavosti poetologicky sa stotožniť s apelatívnosťou, inverzne odcudzujúcou obdobný typ konania. Báseň však nastoľuje aj otázku, do akej miery môže byť sociopat subjektom básnickej výpovede. Rovnako ako Katarína Kucbelová, aj Michal Habaj pracuje so štatistikou. Upadať do štatistiky značí vstupovať do abstraktnosti, kde jednotlivец mizne a stáva sa číslom. Psycho-duchovnej inscenácie sa zmocňuje nie *spiritus movens*, ale

negatívny *spiritus agens*. Poézia sa vo svojej apelatívosti stáva nástrojom „prevrátenia zrkadiel“, v ktorých musí recipient hľadať svoj vlastnú tvár. Inak sa sakrálna stáva rukojemníkom profánneho.

Nakoniec ide vždy o umiestňovanie stredy dovnútra človeka. V básni **Evy Luky** (1965) *Rozvalina* sme svedkami pozitívnej deštrukcie ako nástroja nového hľadania stredy: „Už tri mesiace žijem v rozvaline, / v polorozpadnutom dome. Stojí tak blízko pri trati, / že pri každom vlaku čakám, kedy / sa zrúti svet. Žijem na hrdle / časovanej bomby. Každý deň dýcham / vrstvy prachu, ktorý sa tu rodí s neúprosťou presnosťou / / znova a znova, večný ako pavúk. / V pivnici suchocú žaby a myši, / na stenách miestnosti, kde spím, / ako stužky visia gekony, stonožky a jašterice. / / Necítim sa tu sama. Múry na mňa v spánku dýchajú / bojivé slová; dom / ma tu má rád. ... Každý deň / rozvalina na mňa čaká; môj prýj / sladký domov okrem zápachu vydáva / aj neurčitú vôňu, ktorá o mne vie.“ V poetike Evy Luky môžeme hovoriť o „pozitívne deštruktívnom polis“. O pozitívne deštruktívnej obnove. Zmyslom pozitívnej deštrukcie je pochopiť, že duch nie je objekt (ruína), ale subjekt (celistvosť). Vstúpiť do subjekto-subjektivej komunikácie značí obsiahnuť estetickú, lingvistickú aj poetickú duchovnú inscenáciu, ktorej dominuje Logos.

Jednou z najvýznamnejších básní dvadsiateho storočia s tematikou „polis“ je báseň poľského básnika Zbigniewa Herberta *Hlásenie z obliehaného mesta*. Herbertova báseň sa končí slovami: „Cintoríny rastú počet obrancov sa znižuje / no obrana pokračuje a bude trvať do konca / ale ak Mesto padne a jeden sa zachráni / on bude v sebe niest' Mesto po cestách vyhnanstva / on bude Mesto / hľadím do tváre hladu do tváre ohňa do tváre smrti / najhoršia zo všetkých – je tvár zrady / a len naše sny neboli ponížené.“

Báseň bola napísaná v roku 1982 a v širšom zmysle „polis“ predstavuje aj metaforu literatúry. Od najstarších čias bolo nielen súhrnom pevných obydlí, ale aj religióznym a občiansko-právnym centrom. Cimburie hradieb nebolo len ochranou pred nepriateľmi, chorobami a smrťou, v symbolickom zmysle predstavovalo aj „korunu zubov“, ochraňujúcou jazyk, kultúru, Logos. Známa gnóma „čo je hore, je aj dolu“ obsahovala aj obraz mesta – mesto „dolu“

malo byť obrazom mesta „hore“. Théby boli posvätným mestom Grékov rovnako ako Jeruzalem bol posvätným mestom Židov. V pozemskom meradle boli obrazom nebeskej geografie. Za opak Jeruzalema sa považoval Babylon a biblické mestá Sodoma a Gomora boli zničené ohňom a sírou za hriešnosť svojich obyvateľov.

Všetky tieto indicie napovedajú o tom, že aj v súčasnej literatúre je „polis“ stále miestom, kde sa uskutočňuje cirkulácia sakrálneho v profánnom.

Literatúra

- Bodnárová, Jana: *Z periférií*. Občianske združenie Vlna / Drewo a srd 2013, s. 85.
- Ferenčuhová, Mária: *Princíp neistoty*. Bratislava: Ars poetica 2008, s. 17.
- Habaj, Michal: *Michal Habaj*. Bratislava: Ars Poetica & Ateliér Pluto 2012, s. 199 – 204.
- Herbert, Zbigniew: *Čierna ruža*. Prel. V. Kovalčík. Bratislava: Hojnica 1999, s. 50.
- Jurolek, Rudolf: *Polné vety*. Levoča: Modrý Peter 2013, s. 19, 30.
- Luka, Eva: *Havranjel*. Edition Ryba 2011, s. 58 – 59.
- Miłosz, Czesław: *Zábrada vied*. Bratislava: Kalligram 2002, s. 333.
- Ružičková, Nóra: *Parcelácia vzduchu*. Levoča: Modrý Peter 2007, s. 17.

